

УДК 343.17

А.О. ШУЛЬГА, канд. юрид. наук, доц.,
Донецький юридичний інститут МВС України
(м. Кривий Ріг)

ПОВЕРНЕННЯ МАТЕРІАЛІВ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ ПРОКУРОРОВІ СУДОМ У ПІДГОТОВЧІЙ СТАДІЇ: МОРАЛЬНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

Ключові слова: суд, підготовче провадження, обвинувальний акт, прокурор, дослідження доказів, оцінка доказів

Кримінальний процесуальний кодекс України (далі – КПК України) у ст.22 проголошує засаду змагальності сторін та свободу в поданні ними до суду своїх доказів і у доведенні перед судом їх переконливості. Це означає, що в Україні кримінальне провадження здійснюється на основі змагальності. Згідно до цієї норми, змагальність, це можливість самостійно обстоювати сторонами у кримінальному провадженні власні правові позиції, права, свободи і законні інтереси засобами, які строго регламентовані чинним Кримінальним процесуальним кодексом. При цьому, сторони мають рівні права на збирання та подання до суду речей, документів, інших доказів, клопотань, скарг, а також реалізацію інших процесуальних прав, передбачених КПК України. Але, від тепер, чинний КПК України чітко розподілив функції між учасниками кримінального процесу. Від так, функцію обвинувачення тепер виконує тільки сторона обвинувачення, тобто оперативні підрозділи, слідчий, прокурор, потерпілий (у передбачених КПК України випадках). Функцію захисту здійснює підозрюваний, обвинувачений, виправданий, засуджений, їх законні представники, захисник (п.19 ч.1 ст.3 КПК України). А функцію правосуддя тільки суд. При цьому, суд, зберігаючи об'єктивність та

неупередженість, створює необхідні умови для реалізації сторонами їхніх процесуальних прав та виконання процесуальних обов'язків.

Зауважимо, що згідно до зазначеної норми суд в Україні здійснює лише правосуддя. Отак, він не має створювати умов, сприяння у досягненні своїх цілей сторонам обвинувачення і захисту. Суд у демократичному суспільстві носить характер арбітра, тобто органу, який на підставі наданих доказів вирішує або винуватість або невинуватість обвинуваченого. Не випадково, Б.П. Ратушна з цього приводу зазначає, що тепер суд не є активним, як це було у розумінні КПК 1960 р., тепер суд у кримінальному провадженні лише сприяє встановленню фактичних обставин. Тобто, суд ухвалює рішення тільки на підставі того матеріалу, який надали сторони [1, с.234]. О.Г. Яновська, порівнюючи сучасне кримінальне судочинство з англосаксонською правовою системою, також зазначає, що воно більш схильне до пасивної форми доказування. Іншими словами, лише сприяє збиранню доказів. Авторка зазначає, що сучасний суд зберіг свою активність тільки у процесуальному керівництві доказуванням та обмежив її у збиранні і оцінюванні доказів [2, с.90]. М.С. Коровіна взагалі зазначає на виключну шкідливість активності суду щодо доказування і реалізації принципу презумпції невинуватості [3, с.13]. Але можливість суду за чинним КПК у підготовчій стадії направляти матеріали кримінального провадження прокурору до опрацювання, дещо ставить під сумнів певну пасивність цього органу правосуддя. Отож актуальність нашої статті обумовлена необхідністю вирішення цієї проблеми, як з правового, так і з морального боку.

Метою статті є аналіз норм чинного КПК України з цілю визначення нормативних приписів, які регенерують занадто жваву активність органу правосуддя у судових стадіях кримінального провадження (повернення у підготовчій стадії матеріалів кримінального провадження та обвинувального акту прокурору) та внесення обґрунтованих пропозицій,

що з правової та моральної точок зору в змозі виправити певні непорозуміння щодо їх правозастосування. Об'єктом дослідження виступають норми чинного КПК України, які регламентують змагальність та процедуру повернення матеріалів кримінального провадження прокуророві судом у підготовчій стадії кримінального провадження.

Проблемам реалізації засади змагальності у кримінальному процесі за участю органу правосуддя були присвячені труди багатьох вчених процесуалістів, як України, так і ближнього зарубіжжя. А саме, Р.В. Багдасарова, Л.В. Бормотова, С.В. Бурмагіна, Ю.М. Грошового, Д.О. Захарова, Л.Б. Ісмаїлова, М.С. Коровіної, Л.М. Лобойка, В.Т. Нора, С.В. Слинська, Б.П. Ратушної, О.Г. Яновської та багатьох інших. Але ці роботи в основному торкалися визначення ролі суду з позицій його активності у доказовому процесі. В нашій же статті ми розглядаємо ці питання у русі моральності, що суттєво збагачує аспект вивченого дослідження.

Як ми вже зазначали вище, сучасне кримінальне провадження у доказуванні винуватості чи невинуватості обвинуваченого, орієнтоване на пасивність суду, суд лише вивчає надані йому сторонами фактичні данні та вирішивши, які з них можуть бути доказами, приймає рішення щодо винуватості або невинуватості обвинуваченого. У випадку, якщо одна зі сторін надає суду неякісні фактичні данні, або такі, що не відповідають процесуальній формі, він має прийняти рішення стосовно їх допустимості під час ухвалення судового рішення (ч.1 ст.89 КПК України). У разі встановлення очевидної недопустимості доказу під час судового розгляду, суд визнає цей доказ недопустимим, що тягне за собою неможливість дослідження такого доказу або припинення його дослідження в судовому засіданні (ч.2 ст.89 КПК України). Із сказаного вище випливає, що суд повинен лише приймати рішення за фактом отриманих доказів, а не намагатися встановити об'єктивну істину за власною ініціативою. До речі, про це у сво-

ій статті пише і М.І. Шевчук, який справедливо вважає, що активна реалізація судом своїх повноважень у дослідженні доказів завжди може повернутися добуванням доказів, які доводять винуватість особи, що загрожує суду опинитися в полоні чужих упереджених суджень чи власних версій, наслідком чого і буде втрата безсторонності та об'єктивності [4, с.293].

Але ж, розглянемо питання стосовно теми нашого дослідження – повноважень суду щодо повернення матеріалів кримінального провадження та обвинувального акту прокуророві для доопрацювання. Отак, розберемось, а чи не є норма, яка представлена п.1,2 ч.3 ст.314 КПК України завуальованою підставою для повернення матеріалів кримінального провадження на додаткове розслідування, а від так, такою, що характеризує суд як занадто активний у доказуванні. З цього приводу бажано навести міркування В. Луцика, який зауважує на те, що законодавець, закріпивши дане повноваження суду, не врахував того, що при поверненні кримінальної справи прокурору зі стадії попереднього розгляду справи суддею, суд буде виконувати невласливу йому обвинувальну функцію [5]. Та таке занепокоєння науковця, мабуть є не безпідставним, адже згідно до п.п.1,3 ч.3 ст.314 КПК України виходить, що суд у підготовчому провадженні таки може повертати матеріали кримінального провадження на додаткове розслідування. Згідно до п.1 ч.3 ст.314 КПК України, прокуророві повертається все провадження, а до п.3 ч.3 ст.314 КПК України – тільки обвинувальний акт. Але, гарантій того, що в цьому випадку сторона обвинувачення не виконуватиме ні яких слідчих дій, законодавець не надає. І ось чому.

Так, у науково-практичному коментарю до КПК України за редакцією В.Я. Тація, згідно до п.1 ч.3 ст.314 КПК України йдеться, що суд (у кримінальному провадженні на підставі угод) має право повернути на свій розсуд матеріали кримінального провадження, але на якій строк і для чого, у коментарю не йдеться.

Згідно ж до п.3 цієї норми (суд повертає прокуророві тільки обвинувальний акт, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру), тобто саме провадження не повертається, але, згідно того ж науково-практичного коментарю, суд в такому разі, все ж таки може вказати прокуророві, на необхідність проведення певних слідчих (розшукових) дій [6]. І таке занепокоєння мабуть є не безпідставним, адже у Моніторинговому звіті, проведеному Центром політико-правових реформ у 2013 р. за фінансової підтримки Посольства Королівства Нідерландів в межах Програми «Матра», зазначається саме на тому, що в Інформаційному листі Вищого Спеціалізованого Суду України «Про порядок здійснення підготовчого судового провадження відповідно до Кримінального процесуального кодексу України» від 03.10.2012 року № 223-1430/0/4-12 із абз.17 п.2 впливає, ніби слідчий чи прокурор після повернення їм обвинувального акту судом через невідповідність його вимогам КПК уповноважений проводити певні слідчі та процесуальні дії з числа тих, що визначені в ухвалі суду. Але КПК не передбачає проведення слідчих дій на цій стадії, а запропонований підхід видається прихованою спробою відновити частково інститут додаткового розслідування, від якого новий КПК відмовився [7, с.21]. Про наявність таких випадків під час правозастосування свідчить і практика судочинства.

Наприклад, у Сумській області 08.07.2014 р. колегія суддів з розгляду кримінальних справ Апеляційного суду, розглянувши матеріали кримінального провадження за фактом привласнення майна, шляхом зловживання службовим становищем, залишила апеляційну скаргу прокурора на повернення обвинувального акту у підготовчому провадженні місцевим судом одного з районів у м. Суми за мотивами п.3 ч.3 ст.314 КПК України. Своє рішення Апеляційний суд мотивував тим, що прокурором до суду було надано обвинувальний акт з порушенням п.5 ч.2 ст.291 КПК України, оскільки у наданому екземплярі об-

винувального акту не викладено всі фактичні обставини кримінального правопорушення, які прокурор вважає встановленими [8]. Вказане у цій ухвалі, натякає на певну причину повернення обвинувального акту прокуророві, на нашу думку, цією причиною може бути саме той факт, коли стороні обвинувачення суд першої інстанції запропонував додатково зібрати обвинувальні докази стосовно винуватості обвинуваченого, без яких суд не в змозі був винести обвинувального вироку. Окрім наведеного нами прикладу активності суду, детермінованою п.3 ч.3 ст.314 КПК України, слід навести думки вчених процесуалістів, які вважають, право суду щодо повернення матеріалів кримінального провадження прокуророві, прихованою функцією щодо повернення матеріалів кримінального провадження на додаткове розслідування. З цього приводу О. Тарасюк, розглядаючи стадію попереднього розгляду справи суддею (за КПК 1960 р.), зазначає, що інститут повернення судом матеріалів кримінального провадження на додаткове розслідування є ознакою інквізиційного провадження і відкидає функцію правосуддя на багато років назад. До того ж, авторка справедливо вказує на те, що суд, повертаючи кримінальну справу на додаткове розслідування, не має права давати оцінку доказам, але ця оцінка фактично дається самим фактом повернення справи на додаткове розслідування, аналізом доказів, підданням критиці певних процесуальних рішень і дій чи бездіяльності органів дізнання та досудового слідства. Без цього не можна уявити зміст постанови чи ухвали суду про повернення справи на додаткове розслідування. Така оцінка фактично дається й апеляційною та касаційною інстанцією як при залишенні судового рішення про повернення справи на додаткове розслідування без зміни, так і при його скасуванні [9]. Вказані висновки правників, є на нашу думку, не безпідставними, адже суспільство, формуючи правові постулати діяльності суду, завжди вимагало від нього справедливості та безсторонності. Суспільство

завжди вважало суд певним арбітром, який неупереджено, безсторонньо має виносити справедливі рішення, утім не стільки законні, скільки справедливі. Невипадково символ правосуддя зображується у вигляді античної Феміди із зав'язаними очима, яка тримає у руці терези, що символізують справедливість прийняття судового рішення. Навіть у Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод йдеться про незалежний і безсторонній суд, який вирішить спір щодо прав та обов'язків будь-кого, або встановить обґрунтованість будь-якого висунутого кримінального обвинувачення [10]. Саме в цьому й міститься вся моральність судового процесу.

З іншого боку, як наприклад, справедливо вважає М.І. Шевчук, не можна повністю залишити суд будь-якої ініціативи, перетворюючи його в німого регістратора судової дуелі, оскільки пасивний суд не в змозі виконувати передбачувану Конституцією України правозахисну роль і забезпечити досягнення цілей правосуддя. Адже, перетворення суду в пасивного спостерігача за змаганням сторін, що правомірно розглядає, як порушуються гарантовані Конституцією права учасників процесу на судовий захист, просто недопустимо. При тому, що ціллю діяльності суду є необхідність максимально забезпечити реалізацію та захист прав, свобод і законних інтересів людини та громадянина, які правомірно звернулися до суду за законним та обґрунтованим вирішенням спору, за поновленням порушених прав [4, с.294]. Виходячи з цього, вважаємо, що таки слід робити наголос на роль суду, яка була із самого початку закладена в ідею правосуддя, та проявилася в найголовніших актах цивілізованої спільноти, а саме у ст.6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, а в Україні в її Конституції. За вказаними актами передбачено повну пасивність суду зі збирання та дослідження доказів. Втім, законодавець наділив орган правосуддя досить жвавою активністю по відношенню до захисту прав та інтересів людини (ч.6 ст.22 КПК України). Отож, вихо-

дячи з цього, чинне судочинство в Україні, в основному наділено повноваженнями щодо здійснення контролюючої функції і функції загального керівництва кримінальним процесом [2, с.90]. Із вище викладеного випливає досить зрозуміла річ, що більшість правників, як і в цілому суспільство, сприймають суд, як орган захисту соціальної справедливості, отак негативно відносяться до таких елементів суду, що перехрещуються із функціями сторін кримінального провадження, адже з морального боку це сприяє виникненню у свідомості людини природної недовіри до суду.

З огляду на це, вважаємо, що основними функціями суду повинні бути функції правосуддя, наглядова функція (апеляційне, касаційне оскарження), дозвільна функція (дозвіл на виконання заходів забезпечення кримінального провадження та провадження слідчих (розшукових) і негласних слідчих (розшукових) дій). Функціями ж збирання, дослідження доказів повинні займатися сторони кримінального провадження. Суд, виконуючи функцію правосуддя, повинен виконувати лише функцію оцінювання доказів. Втім, у ч.1 ст.23 КПК України йдеться про безпосереднє дослідження доказів судом, отак законодавець у КПК заклав потенційну можливість здійснення судом невласливих йому функцій – обвинувачення чи захисту. Виходить, зазначені норми КПК вказують на те, що суд здійснює певну активність у додатковій перевірці (дослідженні) вже раніше зібраних на досудовому розслідуванні доказів? Отак, суд, керуючись цією засадою, може по-новому перевіряти зібрані та вже раніше досліджені сторонами докази і на власний розсуд визнати або ні їх доказами. Саме про це і йдеться у ч.1 ст.89 КПК України. Вважаємо таку регламентацію діяльності суду такою, що не відповідає нормам справедливості. В цьому випадку суд повинен лише оцінювати раніше зібрані сторонами докази і виносити справедливе рішення. Виникає запитання, як це реалізувати на практиці? Адже у випадку, коли щось маєш оцінити, його слід спочатку проаналізувати.

Але, вважаємо, що таке правило до суду відноситись не повинно. Кримінальний процесуальний закон чітко визначив суб'єктів, які мають здійснювати доказування по кримінальному провадженню, це сторони кримінального процесу. Суд повинен бути лише арбітром, який оцінює раніше зібрані сторонами докази, на підставі засади Верховенства права і керуючись Кримінальним процесуальним законом. Навіщо їх заново перевіряти, коли ч.1 ст.92 КПК України обов'язок доказування предмету доказування (ст.91 КПК України) покладає на слідчого і прокурора. Тоді ж, як бути, коли, наприклад, вкрай необхідно здійснити всі ті непритаманні суду дії, що закладені законодавцем у нормах чинного КПК, і які ми розглядаємо?

Відповідаючи на це питання, було би, на нашу думку, доцільно функцію додаткового дослідження доказів у суді, прийняття судом рішень стосовно направлення матеріалів кримінального провадження для додаткового розслідування, дозволити реалізовувати суду тільки за клопотанням сторін, які в цьому зацікавлені. Якщо ж сторони не звертаються з таким клопотанням до суду, то суд, оцінивши зібрані докази (а ті, що були зібрані із порушенням вимог закону, не враховуючи як докази), повинен винести вирок щодо винуватості або невинуватості обвинуваченого. В такому випадку, процес правосуддя має набутити тих рис, які притаманні відомому символу античної Феміди, зокрема, максимально наблизитись до вимог справедливості, отож набутти ознак високоморального засобу отримання справедливого правосуддя. Зокрема, такий підхід дозволить вкрай дисциплінувати учасників кримінального провадження, підвищить рівень професіоналізму з боку слідчого, прокурора, захисника. Адже, вони будуть знати, що їх непрофесійні дії потягнуть за собою природно відповідне рішення суду. В такому випадку рішення суду стане адекватним, отак і справедливим. У цьому випадку виникає запитання, а що ж робити стороні, яка завдяки непрофесіоналізму, не отримала бажаного рішення суду? Відповідь вкрай проста, звертатися із заявою до правоохоронного органу в порядку провадження за нововиявленими обставинами.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ратушна Б. П. Змагальність судового процесу – запорука справедливого судового розгляду / Б. П. Ратушна // Часопис Київськ. ун-ту права. – 2012. – № 3. – С. 234.
2. Яновська О. Г. Роль суду в змагальному кримінальному судочинстві / О. Г. Яновська // Юридичний часопис Нац. акад. внутр. справ. – 2013. – № 1. – С. 87–91.
3. Коровина М. С. Проблемы доказывания по уголовным делам в суде первой инстанции : автореф. дисс. на соискание ученой степени канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 «Уголовный процесс, криминалистика; оперативно-розыскная деятельность» / М. С. Коровина. – Владимир, 2007. – 24 с.
4. Шевчук М. І. Межі активності суду: теоретичний і практичний аспекти / М. І. Шевчук // Право і суспільство. – 2014. – № 1-2. – С. 293–294.
5. Луцик В. Інститут повернення кримінальної справи прокурору: сучасний стан і перспективи розвитку / В.Луцик [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://revolution.allbest.ru/law/00277706_0.html.
6. Тацій В. Я. Стаття 314. Підготовче судове засідання / Тацій В. Я. // Кримінальний процесуальний кодекс України : науково-практичний коментар. Т. 2 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://westudents.com.ua/glavy/63808-stattya-314-pdgotovche-sudove-zasdannya.html>.
7. Реалізація нового КПК України у 2013 році (моніторинговий звіт) / О. А. Банчук, І. О. Дмитрієва, З. М. Саїдова, М. І. Хавронюк. – К. : ФОП Москаленко О.М., 2013. – 40 с.
8. Ухвала Апеляційного суду Сумської області : від 08.07.2014 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://pravoscope.com/act-uxvala-sudu-583-1805-14-k-makarovec-a-m-08->

07-2014-privlasnennya-roztrata-majna-abo-zavolodinnya-nim-s.

9. Тарасюк О. Проблема повернення кримінальної справи на додаткове розслідування на стадії попереднього розгляду справи суддею / О. Тарасюк [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://naub.oa.edu.ua/2012/>

problema-povernennya-kryminalnoji-spravy-na-dodatkovе-rozsliduvannya-na-stadiji-poperednoho-rozhlyadu-spravy-suddeyu.

10. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_004.

Шульга А. О. Повернення матеріалів кримінального провадження прокуророві судом у підготовчій стадії: морально-правовий аспект / А. О. Шульга // Форум права. – 2016. – № 1. – С. 267–272 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/FP_index.htm_2016_1_43.pdf

Розглядаються морально-правові проблеми активності суду у вигляді повернення матеріалів кримінального провадження прокурору у підготовчій стадії. З цього висувається версія щодо прихованого інституту повернення кримінального провадження для здійснення додаткового розслідування. Вносяться пропозиції з врегулювання цієї проблеми.

Шульга А.А. Возвращение материалов уголовного производства прокурору судом в подготовительной стадии: нравственно-правовой аспект

Рассматриваются нравственно-правовые проблемы активности суда в виде возвращения материалов уголовного производства прокурору в подготовительной стадии. В связи с этим выдвигается версия о скрытом институте возвращения уголовного производства для производства дополнительного расследования. Вносятся предложения по урегулированию этой проблемы.

Shulga A.O. The Return of the Criminal Proceedings to the Prosecutor by the Court in the Preparatory Stage: The Moral and Legal Aspect

We consider the moral and legal problems of court activity in the form of the return of the criminal proceeding materials to the prosecutor in the preparatory stage. In this connection, put forward a version of stealth Institute returning criminal proceedings for further investigation. There are the proposals for the settlement of this problem.

Форум ПР